

Prof. Dr. Garda Dezső (Babes-Bolyai Tudományegyetem-Kolozsvár/Románia)

A gyergyószentmiklósi kompánia és a Mercantile Fórum: az örmény önkormányzatiság alapintézménye 2. rész

1763. decemberéig közigazgatási szempontból Gyergyószentmiklóson két közösség létezett: a székely és az örmény közösség. Az örmény bírónak és közösségnek csupán annyival volt kevesebb a hatásköre a székelyénél, hogy nem foglalkozhatott gyilkossági ügyekkel. Mindkettőnek azonban külön bírója, nótáriusa és esküdtjei voltak és jogkörük kiterjedt közösségük minden tagjának a védelmére. A székely határhozredek felállítását követően három közösség jött létre a Gyergyószentmiklóson: a katonaközösség, a provincialista közösség és az örmény közösség. Mindhárom közösség feladatköre külön-külön a közösségek érdeke és jogvédelmét szolgálta.

Az 1726. január 28-29-i széki határozatokban megfogalmazott a gyergyószentmiklósi örmény közösségre vonatkozó tiltások az örménységgel kapcsolatban bármennyire is korlátozóak voltak, mégsem érintették az örménység önkormányzatiságát. Az örmény bíró, az esküdtök, az örmény közösség többi tagjai a továbbiakban is maguk határozták meg a kompánia mindennapi életét, melybe senkinek sem engedtek beleszólást. Sőt, az 1734. április 6-i, majd az 1754. április 22-i határozatok jelezték, hogy a közösség vezetői továbbra is becsülettel képviselték az örmény közösség érdekeit.

1746-ig a gyergyószentmiklósi örmény bíró közigazgatási joghatósága alá tartozott Csíkszépvíz és Ebesfalva örmény közössége is. Ettől az időszaktól kezdődően a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örmény közösségek az Erzsébetvárosban (Ebesfalva) székelő főbíró joghatósága alá kerültek, de mindhárom település örmény közösségének külön bírója volt és a helyi közösségek önszerveződésén alapult a kereskedők és a kézművesek szervezeti élete is.

Ez az alárendeltségi viszony csak látványos volt, amint az egy 1793-ból származó, a Guberniumhoz címzett levélből is kiderült. A gyergyószentmiklósi örmény közösség levelében ugyanis arról olvashatunk, hogy a Békény menti 1746-1793 közötti időszakban kereskedésük gyakorlása során, éltek az Erzsébetvárosiaknak adományozott kiváltságokkal. Sőt, attól féltek, hogy az erzsébetvárosi főbíró joghatóságának megszűnése hátrányos helyzetbe fogja kényszeríteni őket a székely széki hatóságokkal szemben. Ilyen irányú kéréseiket a gyergyószentmiklósi örmény közösség vezetői 1790. szeptember 6-i kérésükben fogalmazták meg. A Királyi Fő Igazgató Tanács 1790. december 6-i 1884-es számú válaszában a következőképpen utasította vissza a gyergyószentmiklósi örmények

kérését: „A Királyi Fő Igazgató Tanács most is azon végezésiben, mely ezen esztendőben Szent Mihály havának 6-án 1390-ik szám alatt hozatott és az esedzőknek tudokra adatott állandóul megmaradván, az esedzők annak követésére utasítottak.”

A gyergyószentmiklósiaknak a Guberniumhoz címzett levele és az arra adott válasz-resolúció jelzi, hogy a gyergyószentmiklósiak kiváltságlevél formájában próbálták megőrizni azokat a privilégiumaikat, melyekkel az Erzsébetvárosiakkal való viszonyaikkal rendelkeztek kereskedelmi tevékenységük során. Sőt, 1794-ben megpróbálták szabad királyi jogállást szerezni.

1793 után a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örmény közösségek véglegesen elszakadtak Ebesfalvától és Csík-Gyergyó- és Kászonszék joghatósága alá kerültek. Mivel számukra az új helyzet autonómiájuk és önszerveződésük megcsonkítását jelentette, jogi helyzetük tisztázása érdekében 1790. és 1793. közötti időszakban számos memóriumot fogalmaztak meg a széki intézményektől független, az örmény kereskedők védelmét szolgáló szerveződés létrehozása érdekében. Folyamodványaiknak köszönhetően született meg 1796-ban a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örménységnek egyik legfontosabb szervezete a Kereskedelmi Törvényszék, más néven a Mercantile Fórum. Ennek létrejöttéről a gyergyói örmények az erdélyi Országgyűléshez 1842-ben írt kérelemlevelükben a következőképpen fogalmaztak: „Gyergyó Szent Miklóson és Szépvízen eleink régen meg telepedvén két társaságot formáltak, és ditsekedés nélkül mondhattuk, szorgalmatos kereskedés által, az hazának előmenetelére és

hasznára törekedtek erre nézve a társaságoknak arra is iparkodni kellett, hogy hitteleket fel tartsák és az ez ellen szegült akadályok felyül haladhatására a kereskedési tárgyak felett az igazság ki szolgáltatását magok gyakorolhassák, innen 1794-be(n) Eő Felségéhez folyamodván magok, mind Gyergyó Szent Miklóson, mind Szépvízen a szék hatóságától nem függő, külön kereskedői *Itélő széket* eszközöltek, s kérések sem a törvény ellen nem lévén, sem a szék hatóságának sérelmére nem tzeolván 1796-ba szeptember 16-án Eő Felsége méltóztatott kegyelmesen a kereskedő *Itélő széket*, és tárgyaít meghatározni, s e szerint a Társaságok a kereskedés feletti tárgyakra nézve használják is Eő Felségének kegyelmes engedményét ...”

A katonai parancsnokság és a székely székek vezetői 1811-ben megpróbálták alárendelni és jogaikban korlátozni a Mercantile Fórumot. Ezért az örmény Kereskedelmi Törvényszék bírója és szenátorai az erdélyi országgyűléshez fordultak autonómiájuk és kiváltságaik biztosítása érdekében. Az erdélyi törvényhozó gyűlés 1811-ben megerősítette a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örmény kereskedői székek jogkörét.

1838-tól kezdődően ismét veszélybe került a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi kereskedői székek jövője. A Mercantile Fórum vezetői intézményük megmentése céljából ismét kénytelenek voltak az „országrendeihez” fordulni.

A gyergyószentmiklósi örmények az országgyűléshez való folyamodásuk előtt egyeztettek a csíkszépvízi örményekkel. A Kapdebő Jenő nótárius által 1842. március 15-én megfogalmazott, a csíkszépvízi Mercantile Fórumhoz címzett levélben a gyergyószentmiklósiak biztosok

küldését kérték Szentmiklósról a két közösség közös álláspontjának a kialakítása ügyében. A csiki örmény közösséghez intézett levelük a két communitas összefogását jelképezi közös érdekeik fenntartása érdekében. Ezzel párhuzamosan Kolozsváron megkeresték azokat az összekötő embereket, akiknek meghatározó szerepük lehetett a Privilegium-Levél megerősítésében. A magukat „köteles baráti atyafiai” néven aláíró személyek hasznos tanácsokkal szolgáltak a Mercantile Fórumnak.

A Kolozsvárról érkező tanács szellemében (valószínűleg a Fő Igazgató Tanácstól kapták a javaslatot) a gyergyószentmiklósi Mercantile Forum vezetősége először a főkirálybíróhoz, majd Csík-, Gyergyó- és Kászonszék rendjeihez fordult támogatásért a kiváltságlevél megerősítése érdekében.

Miután minden szinten és minden irányban megtették diplomáciai lépéseiket, az örmény Kereskedői Szék hivatalosan is elküldte a Privilegium megerősítésére szolgáló kérését Erdélyország rendjeihez. Kiváltságaik megerősítését szolgáló évről-évre követhető volt: „... magunkot haza szolgálainak tartjuk, s ehhez képest buzgó és bizodalmas könyörgésünkkel jelenünk meg a Méltóságos Ország Rendei előtt, és esdeklünk méltóztasanak Eő Felsége Szentséges akarattal amit B alatt meg újít(ani) meg egyezőleg országos végzés szerint is társaságainknak a Kereskedői Ítéző Széket meg hagyni, és erre is Eő Felségének meg egyezését meg nyerni: mert mindamelllett is hogy a Tekéntetes Széknek később adott meg egyezésével az ellent mondás el enyészett, azokat az időnek mostani szelleme se tekintint helyeseknek: ugyanis hogy Eő Felségének kegyelmével vissza éltek volna, a társaságok csak egyoldalú feltételt nem

lehet példával meg bizonyítani.....

Az el származást és telepedést se lehet ellenkezőül fel venni, mivel sehult a törvény nem szorittya meg, hogy bizonyos társaság magának külön Ítéző Széket ne nyerhessen. Így születtek a királyi, s mezővárosok, s benne az Ítéző Székek.

A nemzetiségből következtetett kedvezés is ideális mert ha ez meg állíttatik Erdélybe egy Ítéző Szék se létezhet, tudni való is, hogy a bíró mindenkor a törvények szerint köteles ítélni, de nem is lehet a Kereskedői Széket úgy tekinteni, hogy valakit szabadon el nyomhasson, mivel van felsőbb meg vizsgáló Ítéző Szék a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács, de az se változhatatlan régula, hogy a székel az örmény Fórumon nem perelhetne mert jelenleg is mikor az Méltóságos örmény(nyel) perel egyéb aránt az efféle kereskedési tárgyak felett a széken se perel, hanem az Ezred Fórumán személyes perekben határozatván az adósság felettiék, s éppég ebből is szükséges a Kereskedői Széket meg állítani, mivel ennek Törvényes állásába mindenki személy válogatás nélkül ki kötheti ezen Ítéző Széket, és még csak a rendes Ítéző Szék részéről öszve ül igazsága ki szolgáltatik, ugyanis fel véve a mostani perlekedés rendgyével járó akadályokat és szertartásokat míg csak az öszve felelgetés foly a kereskedőt a veszedelem nyakon üti ha nem emlityük is tudva vagyon a Nemes Rendek előtt, hogy a tiszta zálog és adósság felett szoros törvények vadnak, mégis évek kellenek a rendes Ítéző Széken a végrehajtásig, bár folyanak.”

A gyergyószentmiklósi örmények érvei oly meggyőzőek voltak, hogy az országgyűlés tagjai ismét megerősítették a kereskedői szék jogkörét.

A Kereskedői Szék, a kompániához

viszonyítva az örmény önkormányzatiság magasabb szintjét jelentette, az országgyűlés által megszavazott és az uralkodó által megerősített kiváltságlevélnek köszönhetően. A Mercantile Fórum a privilegiumlevéllel azonban nem szüntette meg a kompániát. A kompánia mellett a céhek és a társulatok is megtarthatták önkormányzatiságuk legtöbb elemét az örmény közösségen belül. Ennek ellenére közgazdasági és jogi szempontból alá voltak rendelve a Kereskedői Széknek.

A gyergyószentmiklósi örménységnek az 1848-1849-es évi szabadságharc küzdelmeiben való részvétele a Mercantile Fórumnak a Habsburg hatóságok általi hallgatóságos megszüntetéséhez vezetett. A bécsi kormánykörök és az erdélyi kormányhatóság ugyanis nem tettek mást, csak nem újították meg a korábbi

kiváltságleveleket. A Bach korszaktól kezdődően a Gyergyószentmiklósról vonatkozó forrásaink nem tettek említést sem az örmény kompániáról, sem a kereskedői székről. Az örmény önkormányzatiság megszüntetése részben az örmények kivándorlásához, másrészt pedig a székelységre való beolvadásához vezetett. Mindez nemcsak a gyergyószentmiklósi örménységre volt jellemző, hanem az erzsébetvárosi és a szamosújvári közösségekre is. Az erdélyi örmény közösségek sorsa azt bizonyítja, hogy autonómia nélkül egyetlen nép sem képes hosszú távon fennmaradni.

(Elhangzott az Örmény Kultúra Napján, az Együttélési modellek a történelmi Erdélyben c. konferencián, a marosvásárhelyi Kultúrpalota kistermében, 2014. október 11-én.)

Örmény bűnbánat – február

„Mindenható örök Isten, kérünk, engedd el és bocsásd meg bűneinket, akik Hozzád kiáltunk ... Legyen az üdvösség gyógyszer azok számára, akik istenfélelemmel hívják segítségül szent nevedet és megbocsátásra kész hatalmad előtt leborulva bánják bűneiket! ...”

A latin szertartásban hamuval kenik meg a hívek homlokát a nagyböjt kezdetén. A hamu az előző év virágvasárnapján szentelt barkák hamuja. Az Ószövetségben a fejre szórt hamu a bűnbánat és a gyász jelképe-kifejezése. A hamvazkodást az örmény katolikus egyház is gyakorolja (római katolikus – latin – hatásra). Az idézet a hamuszentelési szertartásból való, bűnbánati ima. Nagyböjt elején gondoljunk arra, hogy mit is kellene tennünk a bűnbánat terén!

dr. Sasvári László